

років тому гриф «цілком таємно» надовго заховав їх в архівній ГУЛАГ, виключив їх із свідомості народу. Автори вважають своїм обов'язком, опираючись на досліджувані матеріали, розповісти всю правду, у всій її широті, важкості та суперечливості. Дослідники зробили великий вклад у розкриття багатьох засекречених документів. У своїй праці історики викладають події «дружби» між Німеччиною та радянським союзом, проводячи лінію їх відносин ще після першої світової війни. Як би не було, після 1933 року радянсько-німецька дружба поступово зникала, її основа – воєнне співробітництво – розпалося, наче зовсім несподівано. За показаннями фон Дірксена, ініціатива розриву походила від ССРСР: «Советское военное руководство потребовало, чтобы рейхсвер прекратил осуществление всех своих мероприятий в России...» [7, с. 5-10].

Для кращого розуміння рішень головнокомандувачів ССРСР та Німеччини була створена книга А. Трубайчука «Брудершафт двох диктаторів». Пропонована книжка – перша із задуманої автором серії політичних портретів визначних діячів ХХ століття, діяльність яких тією, чи іншою мірою вплинули на розвиток важливих суспільних, політичних, економічних та історичних процесів. У книзі йдеться мова про політичний феномен Адольфа Гітлера та Йосипа Сталіна – диктаторів двох найбільш тоталітарних режимів століття [9, с. 5-9]. Знання особистості цих людей допоможе кращому розумінню їх вчинків та виборів.

Із встановленням незалежності відбулося перегляд запропонованих радянською владою концепцій. По-перше, було суттєво розширено коло проблем у вивченні підписання радянсько-німецьких договорів 1939 року, дослідники відкривали та знаходили все нові документи, які з тих чи інших причин були прихованими. По-друге, відбувся процес перегляду уже розроблених тверджень стосовно причин та наслідків підписаних домовленостей між ССРСР та Німеччиною. Сучасна історіографія ввела в науковий обіг чимало різноманітних праць, присвячених підписання договорів між Німеччиною та ССРСР, їх передумови та наслідки для України. Це, у свою чергу, суттєво піднесло дослідження на якісно новий етап.

Джерела та література

1. Бабій Б. М. Возз'єднання Західної України з Української РСР. – К., 1954. – 196 с.
2. Буллок А. Гитлер и Сталин: Жизнь и власть. В 2-х т. - Смоленск, 1994. Т. 2 – 328 с.
3. Внешняя политика СССР: 1925 – 1934 гг.. Сборник документов. Т. III // Сост. Тисминев А.С. – М., 1945. – 801 с.
4. Внешняя политика СССР: 1935 – июнь 1941 г.. Сборник документов. Т. IV. М., - 1946. – 647 с.
5. Деборин Г. А. Международные отношения и внешняя политика СССР (сентябрь 1939 – май 1941 гг.). – М., 1947. – 147 с.
6. Дьяков Ю. Л., Бушуева Т. С. Фашистский меч ковался в СССР. М.: Советская Россия, 1992. – 384
7. Дьяков Ю. Л., Бушуева Т. С. Фашистский меч ковался в СССР. – С. 25.
8. Семиряга М. И. Советско-германские договоренности в 1939 — июне 1941 г.: взгляд историка // Сов. государство и право. – 1989. – № 9. – 360 с.
9. Телеграмма В. М. Молотова И. В. Сталину от 13 ноября 1940 г. // Горлов С. А. Переписка В. М. Молотова с И. В. Сталиным // ВИЖ. - 1992. - № 9. - С. 19
10. Фляйшхауэр И. Пакт. Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии, 1938–1939. – М.: Прогресс. – 1991. – 481 с
11. Фляйшхауэр И. Пакт. Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии. 1938 – 1939. – М., 1990. С. 110.

УДК 930.1(44):[28(=1):316.3]“1958/...”

Б. Сипко

ФРАНЦУЗЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО МУСУЛЬМАНСЬКУ СПІЛЬНОТУ П'ЯТОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті на основі новітніх французьких досліджень проаналізовано рівень вивченості мусульманської спільноти П'ятої Республіки. Основний акцент зроблено на таких напрямках “нової історичної науки”, як постколоніальні студії, культурно-антропологічна історія, соціорелігійна історія, гендерні студії та нова міська історія.

Ключові слова: мусульманська спільнота, французька історіографія, П'ята Республіка.

On the basis of new French researches the level of knowledge about the Muslim community of the Fifth Republic were analyzed. Focus was primarily on the following areas of the new history, as postcolonial studies, cultural and anthropological history, social and religious history, gender studies and the new urban history.

Keywords: Muslim community, French historiography, Fifth Republic.

З 1970-х рр. на Заході утверджується “нова історична наука”, представники якої прагнули відійти від політичної історії “великих людей” і зосередитися на структурних і масових процесах. Основними дійовими персонажами на сторінках праць “нових істориків” стали пересічні люди, які представляли більшість, а не “елітарну меншість”. Ще однією особливістю підходів “нової історичної науки” є міждисциплінарність та опертя на нову методологію, розроблену здебільшого за межами історичної науки, в руслі інших суспільствознавчих дисциплін [4, с. 9–10]. Тому важко провести чітку межу між “новою історією” та соціологією, політологією, культурологією та іншими гуманітарними науками. Саме у контексті “нової історичної науки” і розвивалися наукові студії “французького ісламу”. Зауважимо, що у Франції “нова історія” була тісно пов'язана зі школою “Анналів”, і серед науковців триває дискусія, чи це постанналівська течія, чи мутація всередині школи [2, с. 49]

Наукові дослідження ісламської присутності в країнах Західної Європи розпочалися у 80-х рр. ХХ ст. Саме в цей час у Франції з'явилися роботи Бруно Етьєна “Франція та іслам” (1989), Жіль Кепель “Ісламські передмістя. Народження релігії у Франції” (1987), Ремі Лево “Мусульмани у французькому суспільстві” (1988) та Жослін Сезарі “Бути мусульманином у Франції. Асоціації, активісти та мечеті” (1994).

З огляду на значну кількість публікацій, дотичних до проблем “французького ісламу”, які побачили світ на зламі ХХ–ХХІ ст., ми проаналізували їх за схемою: “синтетичні праці, присвячені історії ісламу у Франції та країнах Західної Європи → роботи, які стосувалися окремих аспектів нашого дослідження, написані представниками різних наукових шкіл.

У 2006 р. побачила світ фундаментальна колективна монографія французьких істориків, присвячена історії ісламу та мусульман у Франції від середньовіччя і до початку ХХІ ст. [29]. Розділи про іслам у П'ятій Республіці підготували Катрін Вітол де Венден, Франк Фрегозі, Бенжамен Стора, Едуард Мільз-Афіф і Мішель Кади. Серед висвітлених тем фігурували й проблеми інтеграції мусульман у французьке суспільство, особливості інституціоналізації “французького ісламу” та інтерпретація ісламського чинника у громадській думці. Це гарно ілюстроване енциклопедичне видання, передмову до якого написав Жак Ле Гофф, можна вважати першою якісною спробою комплексного осмислення питання “французького ісламу” істориками, оскільки раніше цією науковою проблемою цікавилися здебільшого соціологи, політологи, юристи та журналісти.

Цікавою і добре аргументованою є праця доктора суспільних наук з Інституту політичних досліджень Гренобля – Соні Тебак [46]. У цій роботі подано огляд історії мусульманської громади Франції від її появи і до початку ХХІ ст. Монографія С. Тебак цінна багатим фактичним матеріалом і вваженими оцінками. Але оскільки згадана праця була складовою узагальнюючого дослідження, ініційованого Інститутом Відкритого суспільства ЄС з метою порівняти становище мусульман у країнах Західної Європи, структура розділів є уніфікованою, і робота нагадує довідкове видання про “французький іслам”.

Феномен “ісламофобії” та його французькі модифікації детально дослідив соціолог і політолог Вінсент Гейсер [25–27]. На його думку, у П'ятій Республіці на зламі ХХ–ХХІ ст. боялися не так ісламу, як видимих релігійних атрибутів, тому В. Гейсер запропонував тезу про поширення у Франції “хіджабофобії”. Її докладно розглянуто у спільному дослідженні В. Гейсера та журналіста Азіза Земури “Маріанна та Аллаха. Французькі політики і мусульманське питання”, написаному на основі архівних матеріалів та інтерв'ю. Основна теза: мусульманський комунотаризм є не так витвором повсякденного життя ісламістських груп і організацій, як конструюванням політиків [27]. Автори нагадують, що словосполучення “французький іслам” вживалося ще в період Першої світової війни, тому дискусія про доцільність термінів “французький іслам” чи “іслам у Франції” на зламі ХХ–ХХІ ст. вважають регресом П'ятої Республіки в цьому питанні [27, р. 7].

В. Гейсер також вірив в “алжирський [постколоніальний] синдром” французької влади, що проявлявся у тому, що політики у питаннях ісламу, у тому числі й культурного життя французьких мусульман, консультувалися із міністерствами закордонних справ, забуваючи про переважання серед мусульман Республіки “другого” та “третього” покоління, які не мали жодного відношення до цих інституцій.

Питання “європейського”, а особливо “французького” ісламу досліджує почесний професор Сорбони, Гарвардського та Колумбійського університетів доктор політичних наук Жослін Сесарі. Основна тема її численних публікацій – це проблеми інтеграції мусульман у світське суспільство [14–17]. Дослідниця зауважує, що у громадській думці Франції 2001 р. домінував асоціативний ряд “передмістя = імміграція = араби”, але в 2004 р. його було доповнено: “бідність = передмістя = імміграція = араби”.

У 2007 р. опубліковано спільне дослідження перекладача Сільві Тоссеґ та колишнього високопоставленого чиновника Міністерства внутрішніх справ, соціолога за освітою, Бернара Годара “Мусульмани у Франції. Течії, інституції, спільноти: стан справ” [28]. Ця синтеза цікава, насамперед, з огляду на багатий статистичний матеріал з архівів Міністерства внутрішніх справ Франції.

Зацікавленість питаннями громадсько-політичного життя мусульман Європи, особливо “французьких мусульман”, що посилювалася на зламі ХХ–ХХІ ст., можна пояснити насамперед появою та розвитком такого напрямку “нової історичної науки”, як постколоніальні студії [3, с. 59–60].

Дослідники “постколоніалізму” в основу своїх праць поставили дві “константи”. По-перше, врахування того факту, що незалежність не зробила постколоніальні суспільства вільними від колоніалізму в нових формах [3, с. 64]. Другим правилом, якого дотримувалися науковці цього напрямку, була необхідність співпраці з іншими фахівцями у цій царині (лінгвістами, етнологами, соціологами, політологами) з метою не просто вивчити, а зрозуміти цивілізацію, відмінну від європейської [4, с. 92].

У французьких постколоніальних студіях, на нашу думку, можна виділити дві провідні течії. Ті історики, яких ми умовно віднесли до першої групи, зосереджували свою увагу насамперед на дослідженні “історії імміграції”, у той час, як інші присвятили свої роботи переосмисленню наслідків Алжирської війни 1954–1962 рр. для французького суспільства.

Варто відзначити поширену серед французьких дослідників амальгаму між темами імміграції (магрибська, тропічноафриканська, а, зрештою, й турецька) та ісламу. На зламі ХХ–ХХІ ст. експерт з міграцій справедливо вважався компетентним у питаннях ісламу у Франції. Не погоджуємося із тезою російського політолога Тетяни Соколової, що більшість праць французьких авторів, присвячених історії імміграції, “оцінювали вплив імміграції на розвиток Франції або негативно, або максимально нейтрально, видаючи сухі цифри” [5].

Зокрема, історик, соціолог і політолог Катрін Вітол де Венден зацікавилася питаннями імміграції мусульман у П’яту Республіку ще на початку 1980-х рр. Численні публікації цієї дослідниці, написані на основі польових досліджень, присвячені різним аспектам життя іммігрантів-мусульман (у тому числі “другого” та “третього” поколінь) [49–51]. Цікавою є стаття дослідниці, присвячена повсякденному життю мусульман у лавах збройних сил Франції [51]. У згаданій публікації подано ґрунтовний аналіз проблем (брак ісламських капеланів, неможливість отримання пошту в період Рамадану), з якими на зламі ХХ–ХХІ ст. зустрічалися військовослужбовці-мусульмани. Також К. Вітол де Венден багато уваги приділила ставленню до осіб ісламського віросповідання товаришів по службі.

На відміну від К. Вітол де Венден, яка вживала терміни іммігранти “другого” та “третього” поколінь, історик Жерар Нуар’ель вважав таке означення образливими для осіб іммігрантського походження. Зокрема, у фундаментальній праці “Імміграція, антисемітизм і расизм у Франції (ХІХ–ХХ ст.)” [39], обґрунтовано тезу, що іммігрантами є лише новоприбулі особи, а “перетворення на іммігрантів” їхніх дітей і внуків робить останніх “громадянами другого сорту”. Проте альтернативної назви для цієї категорії французьких громадян Ж. Нуар’ель, на жаль, не запропонував. Особливо цінним у наукових студіях Ж. Нуар’еля є аналіз “сталих виразів” – кліше, які використовувала преса, пишучи про французьких мусульман.

Гіпертрофованість ролі наслідків Алжирської війни у житті французького суспільства початку ХХІ ст. відобразилася у працях істориків Бенжамен Стора та, частково, Рафаель Бранш. Так, Б. Стора наполягав на тому, що на початку ХХІ ст. понад 10 % французів (6–7 млн із 60 млн) були безпосередньо заторкнуті військовими подіями 1954–1962 рр, як нащадки ветеранів, чорноногих* та харкі** [45, р. 158]. Крім того, історик вважав, що “для крайніх правих Алжирська війна, котра означувала кінець Французької імперії, ніколи не закінчувалася. Вона знову розігрується у протистоянні з ісламом. Магрибців вважають такими, що не піддаються асиміляції у французьке суспільство через основну відмінність – релігію”.

Також Р. Бранш переконана, що тема Алжирської війни залишається блючою для французького суспільства [11]. Саме ці “неприборкани” рефлексії, незважаючи на часову віддаленість від конфлікту, перешкоджають нормальному співжиттю нащадків “колонізаторів” і “колонізованих” (особливо, французьких мусульман алжирського походження).

Найавторитетнішим дослідником такої специфічної частини мусульманської спільноти, як харкі, на початку ХХІ ст. є Емануель Брїлле, який у 2007 р. присвятив питанням їх історії та ідентичностей дисертаційне дослідження [12]. Проблему ідентичності “дітей” (уже дорослих нащадків) харкі висвітлено також у статтях Жюлі Фаббіано, Режис П’єре та Крістель Пінсонна [19; 40; 41].

Наукові пошуки цих дослідників знаходяться на перехресті постколоніальних студій та культурно-антропологічної історії або ж історичної антропології. Як слушно зауважує Наталя Яковенко, серед предметних полів, які “присвоїла” собі історична антропологія, були: соціальна антропологія (у тому числі вивчення суспільних фобій), соціорелігійна історія, історія ідентичностей та гендерні студії [6, с. 211].

У 1992–1997 рр. усі види дискримінацій, а, насамперед, при прийомі на роботу, стали об’єктом вивчення соціології. Так, французький соціолог Олів’є Ноель прослідкував механізми дискримінації молоді іммігрантського походження у професійно-трудої сфері Франції в другій половині 1990-х рр. [38]. Дослідниця Орелін Жолен також звернулася до проблеми дискримінації на робочому місці, але обмежилася аналізом регіону Нор-Па-де-Кале [30]. Психосоціальними аспектами етнічних дискримінацій у сфері працевлаштування цікавилася і доктор психологічних наук Мохамед Рабзани [42].

Знаковою є й праця французького соціолога Анес Вуазен, яка проаналізувала труднощі у житловій сфері, з якими стикалися у Франції особи магрибського походження [48]. Зважаючи на те, що в 1992–2006 рр. А. Вуазен співпрацювала із правозахисною організацією найбільшого передмістя Ліону – Вілербану – Вілербанської асоціацією з прав доступу до житла, дослідниця збирала багатий джерельний матеріал, зокрема провела численні інтерв’ю мусульман цього передмістя. Однак, О. Ноель, О. Жолен, М. Рабзани та А. Вуазен аналізували насамперед етнічну, а не релігійну дискримінацію. Ксенофобію щодо мусульман ці дослідники висвітлювали лише у контексті несприйняття французьким соціумом осіб магрибського походження.

Інформативною є й стаття історика Бруно Етьєна, який проаналізував трактування ісламу та мусульман у 1989–2001 рр. французькими тижневиками Le Nouvel Observateur, L’Express та Le Point [18]. Але наведення Б. Етьєном прикладів лише негативного сприйняття ісламу, наштовхнуло нас на думку про тенденційність у підборі статей до цитування й аналізу.

Класичною працею із соціорелігійної історії початку ХХІ ст. можна вважати монографію Жана-Поля Віллема [1], у центрі якої – місце релігії в житті західноєвропейських суспільств. Відомий науковець Олів’є Руа також цікавився проблемами релігійної ідентичності французьких мусульман. Він зауважив, що відколи “міф про повернення”, тобто налаштованість на швидке повернення на Батьківщину, яка домінувала серед іммігрантів першого покоління, був відкинтий, мусульмани почали висловлювати потребу бути визнаними як віряни. Тому релігійна практика вийшла з особистого простору в громадський. З огляду на це, на його думку, неправильно говорити про “реісламізацію” молоді – релігійність просто стала “видимою” [43, р. 51]. Ці ж питання розглядала дослідниця Дерія Фірат, яка висунула цікаву тезу про “фольклоризацію ісламу у Франції”: іслам розглядався, як складова родової приналежності, яка зовсім не визначала переконання та поведінку [20].

Науковець з університету імені Робера Шумана у Страсбурзі Ф. Фрегозі присвятив публікації питанням “мирної акліматизації ісламської реальності у французькому соціумі” [22–24]. Оригінальною – релігійною – розроблена ним типологія “нових” мусульман-інтелектуалів. Ф. Фрегозі виділяє “посередників” (намагалися сприяти порозумінню між мусульманами та світською владою), “консультантів” (виступали експертами з питань “французького ісламу”), “аутсайдерів” (протиставляли себе загалу умми або

* Чорноногі – нащадки французьких колонізаторів Алжиру, які після проголошення в 1962 р. незалежності колишньої колонії, повернулися до Франції.

** Харкі – члени допоміжних частин французької армії в роки Алжирської війни 1954–1962 рр., які формувалися з алжирців-мусульман.

суспільства), “нових талантів” (успішні мусульмани), “панікерів” (своїми висловлюваннями про проблеми мусульман лише загострювали ситуацію) та “проповідників” (поширення відомостей про культуру ісламу).

Питанню мусульман у французьких в'язницях присвячені дослідження Фархада Хосроховара [31–32]. Цікаво, що переважання на зламі ХХ–ХХІ ст. серед в'язнів осіб ісламського віросповідання науковець пояснював насамперед тим, що “іслам за ґратами був модною релігією” [32, р. 155], тому безліч повернень відбувалися саме в тюрмах. Ф. Хосроховар виділяє три категорії в'язнів-мусульман: по-перше, ті, хто вважав релігію особистою справою, по-друге, ті, що шукали в ісламі глобальне вирішення усіх проблем і в усьому звинувачували світськість, і, по-третє, ті, що хотіли оголосити війну Заходу, як уособлення всесвітнього зла [32, р. 34].

Торкнулися питань ісламу у Франції й ті дослідники, які займалися гендерними студіями. Зокрема, Фатіма Аїт Бен Лмадані зосередила увагу на вивченні життя жінок мароканського походження у Франції [35]. Доктор історичних наук Хаміт Бозарслан серед іншого цікавився й місцем жінок турецького походження у французькому соціумі [10]. Науковець слушно підкреслив, що уявлення про мусульманську спільноту французи часто складали на основі ролі та становища жінки в уммі. Політолог Ліді Фурньє досліджувала таке неординарне явище, як мусульманський фемінізм у країнах Західної Європи, що, на її думку, утворився шляхом глокалізації (локальні модифікації глобальних явищ) [21]. А соціолог Еліза Лемерсьє вважала, що мусульманські феміністки із організації “Ми не пові, ми не покірні” у Франції на початку ХХІ ст. “витворили” нового “суспільного ворога” – мусульманського хлопця, який “гендерно принижував жінок зі “складних” кварталів” [34].

Низка дослідників цікавилася місцем “дівчат у хіджабах” у громадському просторі Франції. Такі студії у 1997 р. у Ліллі проводила політолог Нансі Венель [47]. Однак, Н. Венель обмежилася дванадцятьма інтерв'ю з дівчатами, з якими познайомилася у бібліотеці Лілльського університету. Цікавий аспект життя молодих мусульманок, а саме “нову модель подружніх стосунків”, спробувала проаналізувати на основі чотирнадцяти інтерв'ю Амелі Бубекер [8].

До вивчення мусульманської спільноти П'ятої Республіки доклалися й науковці, які працювали у напрямі “нової міської історії”. Особливу увагу дослідники приділили генезі, суті та наслідкам проблеми “складних” передмість. Зокрема, французькі соціологи Жерар Жоєр [37] та Юго Лагранж [33] детально проаналізували передумови, причини, перебіг і наслідки погромів у французьких передмістях другої половини ХХ ст. Цінними є статті Еріка Марлієра [36] й авторського колективу у складі Франсіса Бейо, Патріс Патеґе, Северін Фонтен і Абделя Менцеля [7]. Вони ввели в науку матеріали експедицій, здійснених “складними” кварталами. Питаннями причин девіантної поведінки та ідентичності молодих мусульман зі “складних” передмість цікавився й уже згаданий науковець Ф. Хосроховар [31].

Цікавилися науковці й політичними та правовими аспектами “інституціоналізації” “французького ісламу”. Так, французький історик Ален Боєр проаналізував діяльність Консультатії мусульман Франції, ініційованої у 1999 р. Ж.-П. Шевенманом [9]. Варто відзначити статті дослідників Бенжамена Брюса [13], Антуана Сфейра та Жюлі Кост [44], які вивчали процес створення Французької ради ісламу. Фаховий аналіз нормативно-правових актів, які регламентували діяльність Французької ради ісламу, здійснила Маліка Зегхал, працівниця французького Центру міждисциплінарних досліджень релігійних явищ [52].

Таким чином, наукові дослідження мусульманської спільноти Республіки розпочалися у 1980-х рр., що насамперед пов'язано із розвитком постколоніальних студій. Питання “французького ісламу” розглядали вчені різних галузей: історики, соціологи, політологи, етнологи (культурні антропологи), юристи та журналісти. Особливостями більшості монографій, які вийшли з-під пера згаданих науковців, були дуже широкі географічні або хронологічні рамки. Однак варто відзначити фаховість робіт Ж. Сезарі, С. Тебак, Дж. Клаузен і В. Гейсера. Значний внесок у вивчення мусульманської спільноти П'ятої республіки зробили представники культурно-антропологічної історії, соціорелігійної історії, гендерних студій і нової міської історії, які основну увагу звернули на сферу уявлень та ідентичностей.

Джерела та література

1. Віллем Ж.-П. Європа та релігії: ставки ХХІ ст. / Жан-Поль Віллем ; [пер. з франц. Дм. Каратєєв]. – К. : Дух і Літера, 2006. – 336 с.
2. Дюпон-Мельниченко Ж.-Б. Французька історіографія ХХ століття. Навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів / Ж.-Б. Дюпон-Мельниченко, В. Аладуров. – Львів : Класика, 2001. – 170 с.
3. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів / Леонід Зашкільняк. – Львів : ПАІС, 2007. – 312 с.
4. Нові підходи до історіописання / за ред. П. Берка ; [пер. з англ. Т. Портнова, А. Портнов]. – 2-ге вид., випр. – К. : Ніка-Центр, 2010. – 368 с. – (Ідеї та Історії).
5. Соколова Т. Політика інтеграції іммігрантів: асиміляційний підхід / Т. Соколова // *Власть*. – 2009. – № 11. – С. 121–123.
6. Яковенко Н. Вступ до історії / Наталія Яковенко. – К. : Вид-во “Часопис Критика”, 2007. – 372 с.
7. Bailleau F. Configurations sociales et spatiales de deux quartiers “politique de la ville” contrastés. Elements d'observation comparés / F. Bailleau, P. Pattegay, S. Fontaine, A. Menzel // *Sociétés et jeunesse en difficultés*. – 2007. – № 4 [En ligne]. – URL : <http://sejed.revues.org/index2033.html> // 26.11.09.
8. Boubekeur A. Le voile de la mariée. Jeunes musulmanes, voile et projet matrimonial en France / Amela Boubekeur. – Paris : L'Harmattan, 2004. – 180 p.
9. Boyer A. La place de l'organisation du culte musulman en France / A. Boyer // *Etudes*. – 2001. – № 395. – P. 619–629.
10. Bozarslan H. Femmes originaires de Turquie en France où en est intégration? [En ligne] / H. Bozarslan // *Cahiers d'Etudes sur la Méditerranée Orientale et le monde Turco-Iranien*. – 2006. – № 21. – URL : <http://cemoti.revues.org/document560.html> // 14.10.08.
11. Branche R. La guerre d'Algérie: une histoire apaisée? / Rafaëlle Branche. – Paris : Éditions du Seuil, 2005. – 450 p.
12. Brillet E. Mémoire, identité et dynamiques des générations au sein et autour de la communauté harkie. Une analyse des logiques sociales et politiques de la stigmatisation. Thèse de Doctorat en Sciences Politiques. Soutenue le 21 février 2007 / E. Brillet. – Paris : Université Paris IX Dauphine, 2007. – 618 p.
13. Bruce B. Promoting Belonging through Religious Institutionalization? The French Council of Muslim Faith (CFCM) and the German Islamkonferenz / B. Bruce // *Political Perspectives*. – 2010. – Vol. 4(2). – P. 49–69.
14. Césari J. Être musulman en France. Associations, militants et mosquées / Jocelyne Césari. – Paris : Éditions Karthala et IREMAM, 1994. – 368 p.
15. Césari J. L'islam à l'épreuve de l'Occident / Jocelyne Césari. – Paris : Éditions La Découverte, 2004. – 300 p.
16. Césari J. Musulmans et républicains. Les jeunes, l'islam et la France / Jocelyne Césari. – Bruxelles : Éditions Complexe, 1998. – 168 p.
17. Cesari J. When Islam and Democracy Meet: Muslims in Europe and in the United States / Jocelyne Césari. – New York : Palgrave Macmillan, 2004. – 284 p.
18. Etienne B. La fabrique des regards / B. Etienne // *La pensée de Midi*. – 2002. – № 9. – P. 90–102.
19. Fabbiano G. Histoires de vie Harkies, ou l'institutionnalisation d'une identité d'Etat / G. Fabbiano [En ligne] // *Journal des anthropologues*. – 2007. – URL : <http://jda.revues.org/3023//> 26.11.11.
20. Firat D. Population issue de l'immigration de Turquie en France / D. Firat // *Migrations études*. – 2007. – № 140 – P. 1–15.
21. Fournier L. Le “féminisme musulman” en Europe de l'Ouest: le cas du réseau féminin de Présence musulmane / L. Fournier // *Amnis*. – 2008. – № 8 [En ligne]. – URL : <http://amnis.revues.org/593//> 3.11.12.
22. Frégosi F. Les mosquées dans la République. Quelle régulation locale du culte musulman? / F. Frégosi // *Confluences Méditerranée*. – 2006. – № 57. – P. 153–174.
23. Frégosi F. L'islam en France: une religion minoritaire dans un espace sécularisé et laïque / F. Frégosi // *Religions et modernité. Actes de l'université d'automne de Guebwiller*. – 2003. – P. 145–165.
24. Frégosi F. Penser l'islam dans la laïcité. Les musulmans de France et la République / Franck Frégosi. – Paris : Librairie Arthème Fayard, 2008. – 504 p.
25. Geisser V. Immigration et mobilisations musulmanes à Marseille. L'éveil d'un “islam paroissial” (1945–2008) / V. Geisser // *Cahiers de la Méditerranée*. – 2009. – № 78. – P. 13–31.
26. Geisser V. Les Marseillais musulmans / V. Geisser, F. Lorcerie. – New York : Open Society Foundations, 2011. – 314 p.
27. Geisser V. Marianne et Allah. Les politiques françaises face à la “question musulmane” / V. Geisser, A. Zemouri. – Paris : Éditions la Découverte, 2007. – 300 p.
28. Godard B. Les musulmans en France. Courants, institutions, communautés: un état des lieux / B. Godard, S. Taussig. – Paris : Éditions Robert Laffont, 2007. – 462 p.
29. Histoire de l'islam et des musulmans en France du Moyen Âge à nos jours / sous la dir. de M. Arkoun ; préf. de J. le Goff. – Paris : Éditions Albin Michel, 2006. – 1220 p.
30. Jaulin A. La discrimination „raciale” dans trois bassins d'emploi du Nord Pas de Calais: analyse d'acteurs. Rapport final. Etude menée par le Centre de ressources régional d'un monde à l'autre avec l'appui scientifique de l'IFAR / Aureline Jaulin. – Fonds Social Européen, 2004. – 129 p.
31. Khosrokhavar F. La violence et ses avatars dans les quartiers sensibles / F. Khosrokhavar // *Déviante et société*. – 2000. – Vol. 24. – № 4. – P. 425–440.
32. Khosrokhavar F. L'islam dans les prisons. Voix et regards / Farhad Khosrokhavar. – Paris : Éditions Balland, 2004. – 288 p.

33. Lagrange H. Emeutes, rénovation urbaine et aliénation politique / H. Lagrange // Notes et documents. – 2007. – № 5. – P. 1–25.
34. Lemerrier E. L'association "Ni putes, ni soumises": une inflation politico-médiatique démythifiée par le terrain / E. Lemerrier // L'Année du Maghreb. – 2005–2006. – № 2. – P. 499–508.
35. Lmadani F.-A.-B. Migrations féminines marocaines. Pour un regard genrée [En ligne] / F.-A.-B. Lmadani. – URL : codesria.org/IMG/pdf/Fatima_Ait_Ben_Lmadani.pdf // 5.03.11.
36. Marlière E. Le sentiment d'injustice chez les jeunes d'une cité HLM [En ligne] / E. Marlière // Sociétés et jeunesses en difficultés. – 2006. – № 2. – URL : http://sejed.revues.org/index208.html // 26.11.09.
37. Mauger G. L'émeute de novembre 2005: une révolte protopolitique / Gérard Mauger. – Clamecy : Editions du croquant, 2006. – 160 p.
38. Noël O. Intermédiaires sociaux et entreprises: des coproducteurs de discrimination? / O. Noël // Hommes et Migrations. – 1999. – № 1219. – P. 5–12.
39. Noiriel G. Immigration, antisémitisme et racisme en France (XIX-XX siècle): Discours publics, humiliations privées / Gérard Noiriel. – Paris : Librairie Arthème Fayard, 2007. – 720 p.
40. Pierret R. Les enfants de harkis, entre triple appartenance et double regret / R. Pierret // Hommes&Migrations. – 2008. – № 1276. – P. 88–101.
41. Pinçonat C. Mémoires de l'immigration, vers une logique de déplacement des frontières [En ligne] / C. Pinçonat // Annis: Revue de civilisation contemporaine Europe/Amériques. – 2007. – № 7. – URL : http://annis.revues.org/798// 26.12.11.
42. Rabzani M. Discrimination ethnique à l'embauche des jeunes: une analyse psychosociale / M. Rabzani // Revue européenne de migrations internationales. – 2000. – Vol. 16. – № 3. – P. 29–52.
43. Roy O. L'islam de France / O. Roy // Confluences Méditerranée. – 2006. – № 37. – P. 49–55.
44. Sfeir A. Le Conseil français du culte musulman à l'épreuve du temps / A. Sfeir, J. Coste // Hommes&Migrations. – 2006. – № 1259. – P. 44–54.
45. Stora B. La mémoire coloniale de l'Algérie: quand le passé rattrape le présent / B. Stora // Les étrangers en France et l'héritage colonial. Processus historiques et identitaires; sous la dir. de H. Saïdi; préf. de Cl. Liauzu. – Paris : L'Harmattan, 2007. – P. 157–163.
46. Tebbakh S. Muslims in the EU – Cities Report: France / Sonya Tebbakh. – Budapest : Open Society Institute, 2007. – 100 p.
47. Venel N. Musulmanes françaises. Des pratiquantes voilées à l'université / Nancy Venel. – Paris : L'Harmattan, 1999. – 142 p.
48. Voisin A. Logement et discrimination. Effets de la discrimination liée aux origines, analysée à travers le parcours logements de personnes issues de l'immigration maghrébine / Agnès Voisin. – Lyon : Collège coopératif Rhône-Alpes, 2005. – 194 p.
49. Withol de Wenden C. La bourgeoisie. Les trois âges de la vie associative issue de l'immigration / C. Withol de Wenden, R. Leveau. – Paris : CNRS Éditions, 2001. – 190 p.
50. Withol de Wenden C. L'immigration en Europe / Catherine Withol de Wenden. – Paris : La documentation Française, 1999. – 168 p.
51. Withol de Wenden C. L'islam dans l'armée [En ligne] / C. Withol de Wenden // Cahiers de la Méditerranée. – 2008. – № 76. – URL : http://cdml.revues.org/index4296.html // 29.09.09.
52. Zeghal M. La Constitution du Conseil Français du Culte Musulman: reconnaissance politique d'un islam français? [En ligne] / M. Zeghal // Archives de sciences sociales des religions. – № 129. – 2005. – URL : http://assr.revues.org // 29.09.09.

УДК 930.1(437.6)

I. Мартинчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

В статті аналізується джерельна база проблеми європейської інтеграції Словаччини.

Ключові слова: джерела, Словаччина, європейська інтеграція.

The article analyzes the source base issues of European integration of the Slovak Republic.

Keywords: sources, Slovak Republic, European integration.

Актуальність проблеми дослідження. Позитивні наслідки інтеграційних процесів в сусідній державі – Словаччині – викликають інтерес до трансформаційних змін словачького суспільства, особливостей перебігу інтеграції. Наразі існує значна кількість фахової літератури, написаної істориками, оглядачами міжнародних відносин, політологами, але найбільш достовірними залишаються джерела інформації. Саме необхідність аналізу першоджерел проблеми інтеграції словачького суспільства в об'єднану Європу обумовлює актуальність цього дослідження.

Об'єктом статті є комплекс джерел, які розкривають перебіг європейської інтеграції Словаччини.

Метою цієї статті є охарактеризувати комплекс документів та матеріалів, присвячених євроінтеграційній трансформації словачького суспільства.

Завдання роботи – визначити групи джерел з обраної проблеми, проаналізувати об'єктивність та достовірність подання в них інформації.

Основні методи, на основі яких проводилося дослідження, є порівняльно-аналітичний та аналітичний і синтетичний критики джерел.

Виклад матеріалу. Джерельна база проблеми інтеграції Словаччини (СР) умовно поділяється за наступними критеріями: 1) за способом відтворення: опубліковані та неопубліковані матеріали; 2) за видами: документи, преса, мемуари; 3) за походженням: офіційні документи органів влади, особистого характеру.

Основною групою джерел можна визначити неопубліковані матеріали Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України (ГДА МЗС). Наявні матеріали стосуються як внутрішньополітичного розвитку Словаччини, так і її зовнішньої політики у період вступу до Європейського Союзу та НАТО.

Комплектація архівних фондів МЗС України відбувається за хронологічним принципом і відповідно до тих відділів та управлінь, що передають документи на зберігання в архів, тому досить часто необхідна інформація визначеної проблеми знаходиться в різних справах.

Найбільш інформативним можна визначити комплекс справ під назвою «Огляди преси та інші інформаційні матеріали, отримані з посольств, постійних представництв, генеральних консульств України». Огляди словачької, американської, європейської та російської преси розкривають проблеми внутрішньої політики СР, реакцію суспільства на дії словачьких політиків, крім того, містять оцінку внутрішньодержавних подій Словаччини за кордоном [5, 6, 11, 17, 26].

Справи, що розкривають основні внутрішньополітичні події в СР, передані в Галузевий державний архів Третім територіальним управлінням, до якого відноситься Словаччина. В основному це інформація Посольства України в СР про передвиборчу ситуацію, про перебіг та результати президентських та парламентських виборів, про склад уряду та біографічні дані його членів [5, 7, 10, 15, 16, 20, 22, 29-38].

Міжнародно-правові акти в архівних фондах МЗС України зберігаються у вигляді своєрідних пакетів документальних матеріалів різної міжнародно-правової і дипломатичної ваги – щоб дати цілісну картину укладення кожного конкретного документа і набуття ним чинності. Інтерес викликають, міжнародні угоди і договори, що зацікавили українську дипломатію і в яких Словаччина брала участь безпосередньо. Крім того, для розкриття основних напрямів зовнішньої політики СР можна використати й інші матеріали. Зокрема, це повідомлення Посольства України в СР, яке відстежує всі головні зовнішньополітичні акти. Інформація посольства подається у формі повідомлень, довідок, записок, звітів та ін. [5, 9, 13, 14, 16]. Цінними джерелами є інформаційні повідомлення дипломатичних представництв України в інших республіках [2-4, 26, 28, 29, 35], їхня тематика досить різноманітна і стосується процесу вступу Словаччини в ЄС, сприйняття європейською громадськістю процесів інтеграції та розширення ЄС [16, 21, 27].

Наступний тематичний блок – це матеріали щодо розширення НАТО на Схід. Ці відомості містяться у справах, переданих на зберігання Управлінням євроатлантичної інтеграції. Матеріали ГДА МЗС висвітлюють проведення міжнародних семінарів та конференцій з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та участь у них словачьких представників [2, 15, 16, 19, 22, 27, 38].

Під час імплементації європейського законодавства Словаччина стикнулася з проблемою захисту національних меншин, яка відбилася на двосторонніх відносинах Словаччини із сусідніми державами, зокрема Угорщиною. Архів МЗС містить комплекс документів, що розкривають перебіг вирішення проблеми угорської національної меншини, з метою визначення наслідків